

УДК 364.442.6.003.2 (477)

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4(3)-33

ХРУЩ Н. А., ХРУЩ В. О.
Хмельницький національний університет

ФОРМУВАННЯ СКЛАДОВИХ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

У статті досліджено питання, які пов'язані з процесами формування організаційно-економічних механізмів та їх складової фінансових механізмів соціального захисту населення. Відзначено важливість виконання фінансовим механізмом провідної ролі у сфері фінансового забезпечення і регулювання соціально-економічних процесів в державі. Проведено аналіз публікацій щодо трактування сутнісного наповнення поняття «фінансовий механізм», його складових та особливостей формування. Наведено авторське бачення трактування та організаційної структури фінансового механізму. Побудовано організаційно-економічний механізм соціального захисту населення. Окреслено складові та зазначено місце системи соціального захисту населення в організаційно-економічному механізмі соціального захисту населення. Встановлено склад фінансового забезпечення, що уможливорює дієздатність системи соціального захисту населення.

Ключові слова: соціальний захист населення, система соціального захисту, фінансове забезпечення, організаційно-економічний механізм, фінансовий механізм.

N. KHRUSHCH, V. KHRUSHCH
Khmelnitskyi National University

FORMING THE FINANCIAL MECHANISM'S COMPONENTS FOR POPULATION SOCIAL PROTECTION

The article examines issues related to the processes of formation of organizational and economic mechanisms and their component - social protection financial mechanisms. The importance of the financial mechanism playing a leading role in the field of financial support and regulation of socio-economic processes in the country is noted. It is emphasized that the formation of the organizational and economic mechanism for population social protection should become a priority in the state policy of realization of the most important social needs. The analysis of publications on the interpretation of the essential content of the concept of "financial mechanism", its components and features of formation. The author's vision of interpretation and organizational structure of the financial mechanism is given. It is noted that the organizational structure of the financial mechanism depends on its purpose (application sphere) and features of functioning. In turn, the functioning of the financial mechanism is ensured through organizational structures that characterize the superstructure of society like legal regulation, planning, organization and control. The organizational and economic mechanism for social protection of the population is constructed. The components and the place of the system of population social protection in the organizational and economic mechanism for population social protection are outlined. The composition of financial support has been established, which enables the viability of the social protection system.

Key words: population social protection, social protection system, financial provision, organizational and economic mechanism, financial mechanism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасні виклики (воєнні дії на сході країни, масове зубожіння населення, усунення держави від регулювання цін та інші) і обмежені фінансові можливості України потребують визнання об'єктивною необхідністю розробку дієвого механізму соціального захисту населення. Формування організаційно-економічного механізму соціального захисту населення має стати пріоритетним напрямом у державній політиці реалізації найважливіших суспільних потреб.

Сучасна система соціального захисту населення держави потребує реформування та удосконалення щодо її фінансового забезпечення. Створення ефективної системи соціального захисту населення має стати домінуючим завданням у процесі побудови соціально-економічної моделі суспільства в Україні. Визначальним чинником, який сприятиме формуванню дієвого соціального захисту громадян, виступає фінансове забезпечення соціальної сфери. Саме фінансове забезпечення уможливорює дієздатність системи соціального захисту населення. Це актуалізує дослідження процесів формування складових фінансового механізму, який є найвагомим елементом загального організаційно-економічного механізму соціального захисту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Розгляд питань, пов'язаних із дослідженням процесів формування організаційно-економічних механізмів, фінансових механізмів і, зокрема, формуванням складових фінансового механізму соціального захисту населення, залишається у фокусі досліджень впродовж тривалого періоду часу та не втрачає інтересу дослідників і на сучасному етапі розвитку економічної думки.

Ознайомлення із сукупністю літературних джерел із даної проблематики, дає підстави стверджувати, що має місце різноманітність підходів до трактування сутнісного наповнення поняття «фінансовий механізм», його складових та особливостей формування. Це пояснюється складністю, багатоаспектністю та постійним розвитком уявлень щодо фінансового забезпечення і регулювання соціально-економічних процесів в державі. [1-14].

Проблеми, пов'язані із процесами формування і реалізацією фінансових механізмів у сфері соціального захисту населення, також є предметом досліджень широкого кола вітчизняних та закордонних науковців.

Зокрема, дослідження у сфері фінансового забезпечення соціального захисту населення викладені у працях зарубіжних вчених: У. Беверіджа, Ш. Бланкарта, Дж. Бьюкенена, Ф. Вагнера, Л. Вальраса, Т. Ганслі, Дж.М. Кейнса, Ф. Лассалья, Г. Мак-Таггарта, А. Маршала, Т. Мальтуса, Дж. С. Мілля, Р. Оуена, В. Парето, В. Петті, А. Пігу, В. Роїка, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, Дж. Фабозці, С. Фішера, Ф. Хайека, У. Шарпа та інших. Проблеми формування елементів фінансового механізму соціального захисту населення, створення ефективної системи фінансового забезпечення населення розглядаються у роботах вітчизняних вчених: Л.Баранник, О.Василик, Е. Лібанової, Л. Козарезенко, О. Кириленко, М.Кужелева, М.Мальованого, І.Чугунова та інших [10-14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Зважаючи на значний доробок вітчизняних та закордонних науковців з питань дослідження процесів формування організаційно-економічних механізмів, фінансових механізмів і, зокрема, формування складових фінансового механізму соціального захисту населення, слід відзначити істотну різноманітність поглядів на вирішення наведених питань, що зумовлює необхідність їх систематизації та узагальнення.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз та узагальнення результатів досліджень процесів формування організаційно-економічних механізмів та їх складової - фінансових механізмів у соціальній сфері; побудова організаційно-економічного механізму соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу

Формування фінансового механізму завжди було в центрі уваги науковців та практиків, оскільки саме фінансовий механізм виконує провідну роль у сфері фінансового забезпечення і регулювання соціально-економічних процесів в державі. Через фінансовий механізм здійснюється розподіл та перерозподіл ВВП, створюваного у суспільстві. Фінансовий механізм на макроекономічному рівні виступає центральною ланкою єдиної фінансової системи, способом взаємодії усіх учасників фінансових відносин (економічних агентів і низки фінансових інституцій). Дія фінансового механізму, виконання ним важливої функції у суспільстві, здійснюється через комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених форм та методів створення і використання фінансових ресурсів на основі методологічних, організаційних, правових засад і спеціальних заходів, котрі у сукупності визначають систему функціонування фінансів в економіці на макро- і мікро- економічному рівнях.

У той же час, здійснений нами аналіз літературних джерел свідчить про існування різних думок щодо трактування сутності поняття «фінансовий механізм», його складових та особливостей формування. Зокрема, фінансовий механізм трактується наступним чином, табл.1.

Таблиця 1.

Трактування сутності поняття «фінансовий механізм»

Автор	Джерело	Трактування сутності поняття «фінансовий механізм»
Александрова М.М., Маслова С.О.	[1, с. 132]	сукупність методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток і система фінансових індикаторів та фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив
Венгер В.В.	[2, с. 57]	сукупність фінансових методів і форм організації фінансових відносин, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства
Василик О.Д.	[3, с. 102-104]	сукупність форм та методів створення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних державних структур, господарських суб'єктів та населення. Це специфічна складова, яка значною мірою визначає характер не лише господарського механізму зокрема, а й економічної системи в цілому
Опарін В.М.	[4, с. 55]	сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства
Васечко Л.	[5, с. 104]	це системна сукупність фінансових регуляторів та інструментів розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів для матеріального забезпечення населення та соціально-економічного розвитку суспільства
Шулук Б.	[6, с. 37]	сукупність фінансових процедур, що використовують у спільній діяльності державою і суб'єктами господарської діяльності задля виконання своїх функцій
Фінансовий словник Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смолженко Т.С.	[7, с. 274]	сукупність форм і методів створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення

Слід погодитись із думкою Василика О.Д., що «за найзагальнішим визначенням фінансовий механізм - комплекс спеціально розроблених і законодавче закріплених в державі форм і методів створення й використання фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку та соціальних потреб громадян» [3, с. 104].

Як зазначає Опарін В.М., «фінансовий вплив на соціально-економічний розвиток, який лежить в основі формування і реалізації фінансової політики, здійснюється не автоматично сам по собі, а через фінансовий механізм, який відображає напрями, характер і сутність фінансів у суспільстві [4, с. 54].

На нашу думку, в цілому, можна стверджувати, що фінансовий механізм виступає інструментом реалізації (здійснення) фінансової політики держави, його дія націлена на успішне вирішення стратегічних та тактичних завдань.

Результати здійсненого дослідження свідчать, що формування фінансових механізмів є складним та багатограним процесом. Нами встановлено існування різних підходів до трактування власне сутності поняття «фінансовий механізм», його складових елементів. У той же час, організаційна структура фінансових механізмів, на наше переконання, залежить від їх призначення (сфери застосування) та особливостей функціонування.

Розглянемо процеси формування і реалізації фінансових механізмів у сфері соціального захисту населення, котрі потребують обґрунтування та удосконалення, про що свідчать численні праці з даної проблематики [10-14].

Вирішення проблем соціального захисту населення, що обумовлено конституційним правом громадян України, набуває особливого значення за умов фінансової нестабільності в Україні. Система надання соціальних послуг населенню являє собою складну підсистему цілісної системи органів державного управління, де центральним органом є Міністерство соціальної політики України, яке має забезпечувати формування і реалізацію державної політики у сфері соціального захисту громадян держави. Система соціального захисту населення України має розгалужену регіональну структуру соціальних закладів та установ, завдяки яким надаються соціальні послуги певним групам населення.

Функціонування фінансового механізму забезпечується через організаційні структури, котрі характеризують надбудову суспільства, це такі як: правове регламентування, планування, організація та контроль.

Функцію правового регламентування виконують органи державної влади через розробку та прийняття законодавчих актів з фінансів.

Фінансове планування здійснюється шляхом розробки фінансових планів, на основі яких здійснюється оперативне управління. Основним фінансовим планом є бюджет держави, який затверджується законодавчо.

Функції організації фінансової діяльності в державі покладені на органи державного управління, зокрема на Міністерство фінансів та Національний банк України. «Якість» роботи органів державного управління є визначальним чинником ефективності дії фінансового механізму в країні.

Функція фінансового контролю полягає у моніторингу руху грошових потоків, перевірці законності здійснення фінансових операцій. Результативність фінансового контролю також значно впливає на правильне спрямування дії фінансового механізму.

Слід наголосити про важливість дії фінансового механізму. Ми підтримуємо позицію фахівців, що дія фінансового механізму реалізується на основі таких методів впливу як: фінансове забезпечення та фінансове регулювання.

Так, фінансове забезпечення приватних осіб, підприємницьких структур і держави в цілому має здійснюватися через самофінансування, кредитування, страхування, безповоротне фінансування. В свою чергу, важливим завданням фінансової політики держави є встановлення оптимального співвідношення між ними, тобто визначення економічно обґрунтованих пропорцій. Фінансове регулювання розглядається з точки зору використання механізмів фіскальної і монетарної політики держави та засобів ринкового саморегулювання. При цьому дієвість фінансової політики має бути обумовлена правильним вибором та узгодженням фінансового механізму [8, с. 163-166].

Результативність дії фінансового механізму може бути досягнута лише за рахунок спрямованого взаємовпливу усіх його елементів на процес відтворення. Перш за все, важливо забезпечити зворотній зв'язок між елементами фінансового механізму різних горизонтальних і вертикальних рівнів. Результативність значно залежить і від своєчасного реагування елементів механізму вищого рівня на зміни, які відбуваються із елементами нижчого рівня.

В процесі створення організаційної структури фінансових механізмів переважно застосовується рівнева схема побудови. Ми підтримуємо думку, щодо доцільності побудови трьохрівневої структури організаційної будови фінансового механізму, де на першому (визначальному) рівні діють фінансові методи; на другому - фінансові інструменти; а на третьому - фінансові важелі [9].

До фінансових методів віднесено фінансове прогнозування і планування, ціноутворення, оподаткування, інвестування, фінансування, страхування, стимулювання, кредитування, фінансовий контроль.

До фінансових інструментів віднесено засоби, що застосовуються для виконання пріоритетів фінансової політики - державний бюджет, фінансове планування, податки, збори, грошовий капітал, фінансові ресурси, стимули, санкції, форми фінансового контролю. У сфері соціального захисту населення фінансовими інструментами виступають: фінансові регулятори надходжень, фінансові регулятори розподілу, фінансові регулятори страхового резервування, тощо.

Фінансові важелі діють у межах фінансового інструменту, це ставки, норми тощо. У сфері соціального захисту населення фінансовими важелями є соціальні норми та нормативи, фінансові резерви, пільги, стимули, санкції, ліміти, тощо.

Фінансовий механізм є одним із головних домінантів організаційно-економічного механізму соціального захисту населення, рис. 1.

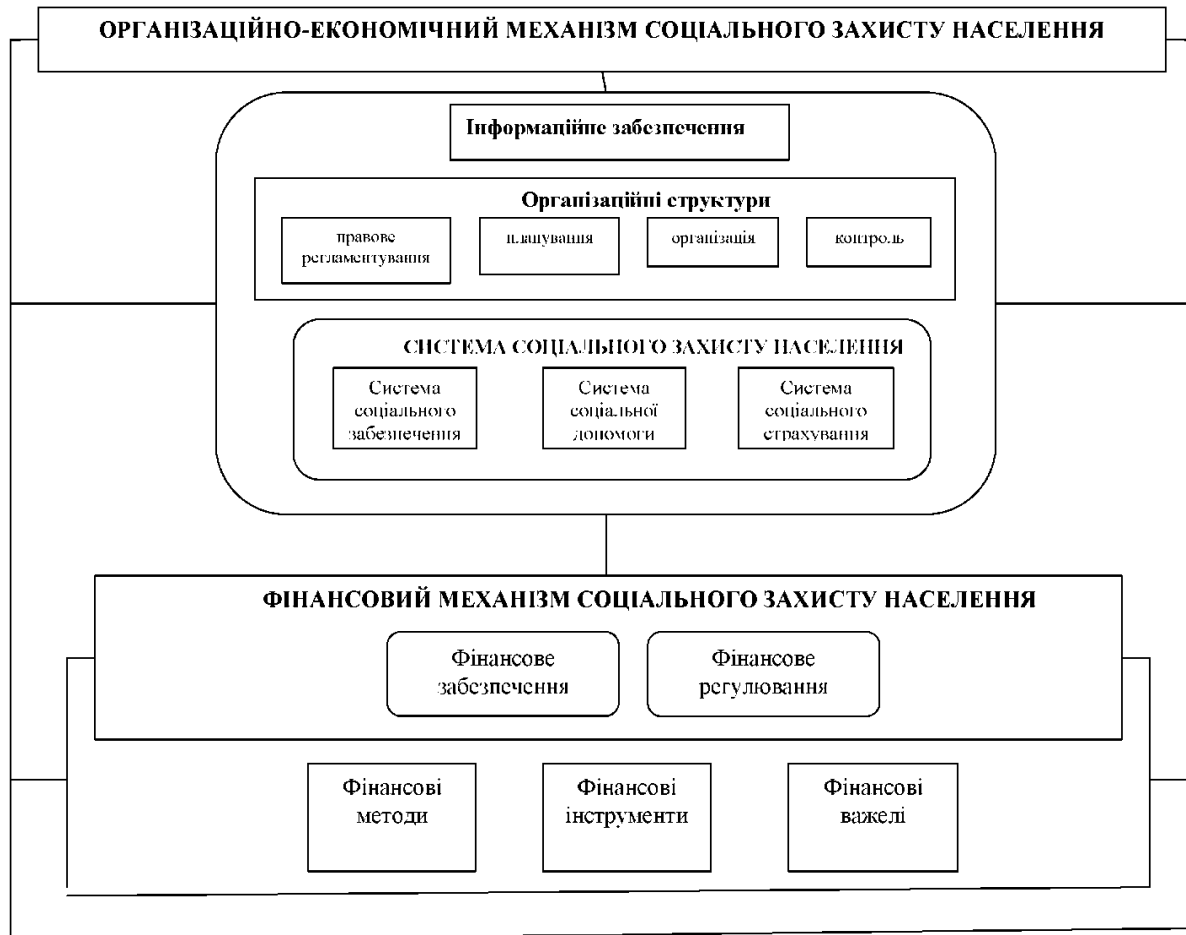

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм соціального захисту населення (побудовано авторами на основі опрацювання [2-4, 9, 11, 14 та ін.]

В основі організаційно-економічного механізму соціального захисту населення, і відповідно фінансового механізму, лежить система соціального захисту населення. Оскільки, соціальний захист в Україні реалізується через соціальне забезпечення, соціальну допомогу та соціальне страхування, доцільно виділити три складові системи соціального захисту населення. Такий підхід викладено у дослідженнях Т.І. Велискар, ми також підтримуємо таку організаційну структуру [14, с. 24-25].

Під системою соціального захисту слід розуміти сукупність суб'єктів, об'єктів, підсистеми забезпечення, які пов'язані та взаємодіють між собою з метою забезпечення умов для повноцінного існування усього без винятку населення країни в період дії соціальних ризиків. Система соціального захисту населення кожної країни має свою мету, завдання, принципи побудови, об'єкти, суб'єкти, механізм функціонування та систему фінансового забезпечення. Мета, завдання, принципи побудови системи соціального захисту населення визначаються законодавством кожної країни та різняться у залежності від затвердженою у ній концепції функціонування такої системи. Суб'єктами системи соціального захисту населення виступають: держава через різноманітні її органи, підприємства (установи, організації), громадські (волонтерські організації), благодійні організації, волонтери, домогосподарство (окрема людина, багатодітна сім'я) [14, с. 24-25].

Дієздатність системи соціального захисту населення значною мірою залежить від її фінансового забезпечення. Фінансове забезпечення соціального захисту населення має багатоканальну структуру, що складається із коштів державного та місцевих бюджетів, державних і недержавних соціальних фондів, суб'єктів господарювання різних форм власності та добродійних (благодійних) фондів. Фінансове забезпечення соціального захисту населення здійснюється шляхом перерозподілу частини вартості ВВП на основі соціальної солідарності, яка передбачає взаємодопомогу усіх учасників системи соціального захисту. Така взаємна допомога реалізується у вигляді перерозподілу коштів між різними соціально-економічними і соціально-демографічними групами населення.

В цілому система фінансового забезпечення соціального захисту населення покликана створити фінансову базу для забезпечення захисту населення як суб'єкту захисту протягом дії соціального ризику.

Висновки. Формування організаційно-економічного механізму соціального захисту населення має стати пріоритетним напрямом у державній політиці реалізації найважливіших суспільних потреб.

Фінансовий механізм, як складова організаційно-економічного механізму соціального захисту населення, виконує провідну роль у сфері фінансового забезпечення і регулювання соціально-економічних процесів в державі.

Сьогодні накопичено значний доробок вітчизняних та закордонних науковців з питань дослідження процесів формування організаційно-економічних механізмів, фінансових механізмів і, зокрема, формування складових фінансового механізму соціального захисту населення, однак існує істотна різноманітність поглядів, що зумовило необхідність систематизації та узагальнення.

Проведений аналіз публікацій щодо трактування сутнісного наповнення поняття «фінансовий механізм, його складових та особливостей формування дозволяє зробити висновок, що фінансовий механізм виступає інструментом реалізації (здійснення) фінансової політики держави, його дія націлена на успішне вирішення стратегічних та тактичних завдань. Організаційна структура фінансового механізму залежить від його призначення (сфери застосування) та особливостей функціонування. Функціонування фінансового механізму забезпечується через організаційні структури, котрі характеризують надбудову суспільства.

Фінансовий механізм є одним із головних домінантів організаційно-економічного механізму соціального захисту населення. В основі побудованого нами організаційно-економічного механізму соціального захисту населення, і відповідно фінансового механізму, лежить система соціального захисту населення. Оскільки, соціальний захист в Україні реалізується через соціальне забезпечення, соціальну допомогу та соціальне страхування, вважаємо за доцільне виділення трьох складових системи соціального захисту населення. В свою чергу, фінансове забезпечення соціального захисту населення має багатоканальну структуру та уможливило дієздатність системи соціального захисту населення.

Напрямами подальших досліджень є розробка науково-методичного підходу до оцінки ефективності фінансового механізму соціального захисту населення.

Література

1. Александрова М. М., Маслова С. О. Гроші. Фінанси. Кредит : Навчально-методичний посібник. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : ЦУЛ, 2002. – 336 с.
2. Венгер В.В. Фінанси: навч. пос. [для студ. Вищ. навч. зал.] / В.В. Венгер. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 432 с.
3. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник / Василик О. Д. - К. : НІОС, 2000. - 416 с.
4. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. / Опарін В.М. — 4-те вид., без змін. -К.: КНЕУ, 2007. - 240 с.
5. Васечко Л. Співвідношення понять «фінансовий механізм», «механізм фінансування», «фінансове забезпечення», «фінансове регулювання» / Л. Васечко // Вісник Львівського університету. Серія екон. – Вип.41. – 2009. – С 103-107.
6. Шулюк Б. Фінансові методи у структурі фінансового механізму державно-приватного партнерства: наукові дослідження / Б. Шулюк // Світ фінансів. - № 2(59). – 2019. – С. 37-48.
7. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – 3-тє вид., випр. та доп. – К. : Знання, 2000. – 587 с.
8. Львовчкін С.В. Макрофінансова стабілізація в Україні у контексті економічного зростання: Монографія. – К.: Наша культура і наука, 2003. – 432 с.
9. Артус М.М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 54-59.
10. Лисяк Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи / Л.В. Лисяк // Вісник Дніпропетровського університету. – Серія «Економіка». – 2017. – С. 23–30.
11. Мальований М. І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: монографія. Умань: Видавець "Сочинський М. М.", 2016. - 496 с.
12. Чугунов І. Я. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни / Чугунов І. Я., Ігнатюк І. М. // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. – 2016. – № 28 /1. – С. 217–226.
13. Кириленко О.П. Фінансування соціального захисту населення в Україні: тенденції та перспективи / О.П. Кириленко, А.Ю. Огінська // Інноваційна економіка. – 2018. - № 1-2. – С. 175-182.
14. Великсар Т. І. Домінанти реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту населення / В. Г. Баранова, Т. І. Великсар // Науковий вісник ОНЕУ. – 2018. – № 3 (255). – С. 20–34.

References

1. Aleksandrova M. M., Maslova S. O. Hroshi. Finansy. Kredyt : Navchalno-metodychnyi posibnyk. – 2-he vyd., pererobl. i dop. – K. : TsUL, 2002. – 336 s.
2. Venher V.V. Finansy: navch. pos. [dlia stud. Vyshch. Navch. zal.] / V.V. Venher. - K.: Tsentru uchbovoi literatury, 2009. - 432 s.
3. Vasylyk O. D. Teoriia finansiv: pidruchnyk / Vasylyk O. D. - K. : NIOS, 2000. - 416 s.
4. Oparin V.M. Finansy (Zahalna teoriia): Navch. posibnyk. / Oparin V.M. — 4-te vyd., bez zmin. -K.: KNEU, 2007. - 240 s.
5. Vasechko L. Spivvidnoshennia poniat «finansovyi mekhanizm», «mekhanizm finansuvannia», «finansove zabezpechennia», «finansove rehulivannia» / L. Vasechko // Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii ekon. – Vyp.41. – 2009. – S 103-107.
6. Shuliuk B. Finansovi metody u strukturi finansovoho mekhanizmu derzhavno-pryvatnoho partnerstva: naukovyi doslidzhennia / B. Shuliuk // Svit finansiv. - № 2(59). – 2019. – S. 37-48.

7. Zahorodnii A.H. Finansovyi slovnyk / A.H. Zahorodnii, H.L. Vozniuk, T.S. Smovzhenko. – 3-tie vyd., vypr. ta dop. – K. : Znannia, 2000. – 587 s.
8. Lovochkin C.B. Makrofinansova stabilizatsiia v Ukraini u konteksti ekonomichnoho zrostantia: Monohrafiia. – K.: Nasha kultura i nauka, 2003. – 432 s.
9. Artus M.M. Finansovyi mekhanizm v umovakh rynkovoï ekonomiky // Finansy Ukrainy. – 2005. – № 5. – S. 54-59.
10. Lysiak L. V. Finansove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini: problemy ta perspektyvy / L.V. Lysiak // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. – Seriia «Ekonomika». – 2017. – S. 23–30.
11. Malovanyi M. I. Finansovi aspekty funktsionuvannia systemy sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini: monohrafiia. Uman: Vydavets "Sochinskyi M. M.", 2016. - 496 s.
12. Chuhunov I. Ya. Formuvannia vydatkiv biudzhetu u systemi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy / Chuhunov I. Ya., Ihnatiuk I. M. // Ekonomichnyi visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody. – 2016. – № 28 /1. – S. 217–226.
13. Kyrylenko O.P. Finansuvannia sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini: tendentsii ta perspektyvy / O.P. Kyrylenko, A.Iu. Ohinska // Innovatsiina ekonomika. – 2018. - № 1-2. – S. 175-182.
14. Velyksar T. I. Dominanty reformuvannia systemy finansovoho zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia / V. H. Baranova, T. I. Velyksar // Naukovyi visnyk ONEU. – 2018. – № 3 (255). – S. 20–34.

Надійшла / Paper received : 27.07.2020
Надрукована / Paper Printed : 28.09.2020